

Pastoralteologiens samtalepartnere

Om pastoralteologi som praktisk-teologisk disiplin etter den empiriske vendingen

**AV FREDRIK SAXEGAARD, PRAKTIKUMSLÉDER OG PROGRAMLEDER FOR
PROFESJONSSTUDIET I TEOLOGI VED DET TEOLOGISKE MENIGHETSFAKULTET**

fredrik.saxegaard@mf.no

Innledning

Pastoralteologi har alltid skilt seg ut fra de øvrige praktisk-teologiske disiplinene, slik disse undervises ved norske læresteder.¹ De andre fagene (homiletikk, sjelesorg, liturgikk osv.) har definerte pastorale oppgaver som sine forskningsobjekter og kunnskapsfelt (forkynnelse, samtale, gudstjenesteledelse osv.). De forholder seg også til partnerdisipliner utenfor teologifaget (retorikk, psykologi, riteteori osv.) som medkonstituerer de praktisk-teologiske disiplinene, definerer kvalitetskrav, legger føringer for metode og teori og er med å sikre faglig kvalitet og utvikling. Pastoralteologien på sin side er ikke rettet inn mot én bestemt pastoral oppgave, men tematiserer prestetjenestens forutsetninger, begrunnelse, utforming og identitet mer generelt. Faget har heller ikke én opplagt disiplin å være i samtale med.

En kan kanskje si at mens de andre praktisk-teologiske fagene handler om hva prester *gjør*, spør pastoralteologien etter hvem prester er. Dette kan fremstå som en pussig – og noe selvopptatt – oppgave for en akademisk disiplin. Hva er det ved presteyrket som tilsier at en trenger et eget fag for å belyse det?

I mange pastoralteologiske bidrag besvarer en

dette spørsmålet indirekte ved å sette presten inn i en større sammenheng. I norsk tradisjon trekker både Skagestad (1930) og Skjevesland (1984) inn ekklesiologien, særlig da luthersk dogmatikk tilrettelegging av forholdet mellom embete og lekfolk. I senere bidrag relaterer Skjevesland prestetjeneste til spørsmål om ledelse i menigheten, og kombinerer da nytestamentlig ekklesiologi med aktuelle "samfunnsmessige og kulturelle" aspekter (1998, 2000).

Spørsmålet om pastoralteologiens berettigelse er blitt skarpstilt i og med det som gjerne kalles den empiriske vendingen i teologien (Browning, 1991; Graham, 1996; Miller-McLemore, 2012). Dels innebærer denne vendingen en utvidelse av det praktisk-teologiske feltet ut over det som kritisk har vært kalt det "klerikale paradigmet" (Farley, 1983). Dels betyr vendingen, slik navnet tilsier, at det kreves økt empirisk etterrettelighet i den praktiske teologiens metoder og bidrag. Dermed blir det ikke bare et spørsmål om hvorfor en trenger pastoralteologi som fag, men også hva slags fag det kan og skal være.

Denne artikkelen starter med det første spørsmålet og vil gjennom en presentasjon av et knippe empiriske og teoretiske bidrag argumentere for at det fortsatt er behov for en praktisk-teolo-

gisk disiplin som har prester og religiøse ledere som sitt objekt. Jeg vil særlig legge vekt på hvilke andre akademiske fag som ikke bare bør ses som eksterne partnerdisipliner, men inngå som elementer i en fornyet pastoralteologi. Artikkelen vil dermed kunne ut i noen antydninger til svar også på det andre spørsmålet om krav til fagets metoder.

Artikkelens første del omhandler presters erfaring av yrket i en tid der forventninger til og kontekst for det å arbeide og det å være religiøs er i sterk endring. Dette peker i retning av en forpliktende samtale med samfunnsvitenskapens metoder, teorier og kunnskap. For det andre diskuterer jeg hvordan presteyrket, annerledes enn mange andre profesjoner, inngår i et nettverk av ulikeartede relasjoner, og hvordan dette får konsekvenser for forståelsen av prestenes profesjonskunnskap. Her er det profesjonsteorien, særlig forstått som kunnskaps- og læringsteori, som blir sentral. Et tredje avsnitt argumenterer for at begrepene "direkte og allmenne tjenester" belyser vesentlige dilemmaer for pastorale og kirkelige praksiser. Her er det særlig ledelsesteoriens interesse for virksomhetens identitet, produksjon og endring, som melder seg som relevant fagfelt. Det fjerde og siste avsnittet diskuterer hvordan nyere spiritualitetsforskning bør inngå som del av pastoralteologien, men også hvordan aktuelle bidrag til dette feltet antyder en vei videre for fagets metodegrunnlag.

1. "Det er svært meningsfullt, men det er også så krevende"

I en artikkel om religionslæreres profesjonalitet peker James C. Conroy på en likhet mellom lærer- og presteyrket (Conroy, 2016 164):

Growing up, as I did, in a small Irish village, three professionals dominated the life of the community – the priest or vicar, the doctor and the teacher – only one has survived with something like their professional identity intact. Both priest and teacher, for different reasons, have witnessed a profound decline in their professional status.

Presten og læreren deler, ifølge Conroy, erfaringer av "profound decline" i profesjonsstatus. Endrede forutsetninger, og medfølgende press mot

tradisjonell rolle og status, har ført læreryrket inn i en krise, noe som gjør det vanskelig for den enkelte lærer – og særlig religionslærer – å stole på den kunnskapen og rollen han/hun forvalter. Det er ikke uvanlig å portrettere prestatjeneste på en lignende måte, ikke minst fordi langvarige og sterke sekulariseringsprosesser har påvirket prestatjenesten på mange nivåer (Percy, 2006; Wagner-Rau, 2009).²

Når en nærmer seg dette feltet empirisk, støter en imidlertid på to paradokser. For det første har endringene skjedd over relativt lang tid, og yngre prester sammenligner ikke uten videre sin egen situasjon med det som var normalen for noen generasjoner siden. Fortsatt svarer prester gjennomgående at de trives i jobben, at de finner arbeidet meningsfullt, og at det er samsvarende mellom egen opplevd pastoral identitet og de forventninger de møter (Carroll, 2006; Felter, 2016; Høeg & Gresaker, 2009). Opplevelsen av "decline" kan dermed være mer synlig for en seniorforsker som ser utviklingen over lang tid. Kanskje er det vel så fruktbart å bruke den mer nøytrale betegnelsen "forandring" og spørre hvilke utfordringer og hvilke muligheter som melder seg i og med de endringene en observerer.

For det andre er det imidlertid slik at rapporteringen av trivsel kombineres med en sterk opplevelse av belastninger. Når prester blir spurt om hva som er "det verste" ved yrket, kommer det opp en rekke svar som både handler om elementer som forstyrrer prestatjenesten, og om sider ved selve tjenesten, som er krevende (Felter, 2016 131). Det synes treffende å si at mange prester opplever at yrket har "høy spenning", at det er både svært givende og svært slitsomt. Med en av Felters informanter som blir spurt om det er noe som kunne få ham til å søke seg bort fra presteyrket: "Jeg kan ikke finne noget bedre, og det er også meget meningsfullt, men det er også så krevende" (2016 140).

I Gresakers forskningsrapport *I gode og onde dager* settes dette på spissen av en mannlig prest i 30-årene når han reflekterer over om han vil anbefale eller fraråde ungdommer å bli prest (2009 79):

Jeg kan anbefale det. Men det er på samme måte som man kan anbefale å reise jorden

rundt på ferie. Det er søren meg ikke lurt å bli prest. Akkurat som det ikke er spesielt lurt å dra på en verdensomseiling heller, (...) men man får mye igjen for det. Jeg opplever det som skikkelig spennende, og eksotisk. Man er liksom steder, sånn som på denne verdensreisen, så er man steder andre folk ikke er. (...) Og det mener jeg er med på å danne den jeg er, hvordan jeg forstår den verdenen jeg lever i. (...) Du kan dra på denne verdensomseilingen, men da må du bo i noen andres hus, og du kan ikke velge om du vil bo der eller ikke, og du kommer sannsynligvis ikke til å få noen spesialisering, og du har ingen framtidsutsikter i forhold til hva du kan bli videre. Og heller ikke noen gode kontorforhold. Pluss at de som er sjefene dine, er dårlige til å lede deg. (...) Men om du er så pragmatisk at du kan ta den pakken, så er dette yrket for deg.

”Jordomseiling” som bilde får godt frem den doble ladningen beskrevet over: Det er høy gevinst, men også høy risiko, og dermed må presten være motivert for å ”ta den pakka”. En ”jordomseiling” er et personlig prosjekt som fører den reisende ut av komfortsonen, med få rutiner å lene seg mot og sterke erfaringer av å være utsatt og fremmed, men samtidig med mulighet for de helt store opplevelsene fordi en som prest får tilgang til ”steder andre folk ikke er”. Derfor stikker også presteidentiteten dypt og involverer hele mennesket; den er med på ”å danne den jeg er, hvordan jeg forstår den verdenen jeg lever i”.

Et stykke på vei tror jeg at beskrivelsen er gjennkjennelig for prester på tvers av ulike tider og steder. Men fortsettelsen får tydeligere frem hvordan endringer i samfunnet når det gjelder forventninger til yrkesliv generelt er med å gjøre presteyrket mer annerledes enn det var tidligere. Her skimtes den statussenkningen som Conroy legger til grunn, og en får følelsen av at informantene, når alt kommer til alt, vil tenke at belastningen kan komme til å veie tyngre enn gevinsten. Presten peker på hvordan ”du [må] bo i noen andres hus”; ”du kommer (...) ikke til å få noen spesialisering”; ”du har ikke noen gode kontorforhold”, og ”sjefene dine er dårlige til å lede deg” – og det kanskje sterkeste utsagnet: ”Du har ingen framtidsutsikter i forhold til hva du kan bli videre,” noe som antakelig sikter til at teologisk kunnskap og pastoral erfaring ikke er lett å omsette i kompetanse som gjør deg attrak-

tiv for ikke-kirkelige arbeidsgivere. Slik sett er det altså snakk om ”jordomseiling” som et valg for livet.

Om vi fortsetter å sammenligne med læreryrket, er det mindre trolig at en lærer i grunnskolen ville brukt ”jordomseiling” som bilde på sin egen opplevelse av yrket. De to profesjonene er ulikt innfelt i sine respektive institusjoner, og de igjen i samfunnet. Der presten kan oppleve seg overlatt til seg selv og sitt ”jordomseilingsprosjekt”, fremstår læreren som mer ”pakket inn” – ikke bare i en organisasjon med tettere koblinger, med flere kolleger på et avgrenset lærerværelse og nærmeste leder bare noen kontordører unna, men ikke minst fordi skolen er omgitt av langt sterkere ”stakeholders”. I løpet av de siste tiårene har skolen, og dermed lærerne som profesjon, rykket inn i sentrum for politikeres og byråkraters oppmerksomhet. Dette er et resultat av vektleggingen av samfunnets humankapital, ofte i lys av nasjonenes konkurransekraft i en globalisert kunnskapsøkonomi (Hanssen & Korneliussen, 2016). Dette har gjort at lærernes betydning vurderes svært høyt samtidig som Conroy mener at nye kunnskapsregimer truer med å ta fra dem deres selvstendige skjønn; ”professional judgement is subjugated by technisist control”, noe som viser ”the condition of permanent contradiction in professional identity” (2016 170).

Sammenlignet med skolen og lærerne får altså kirke og prester i større grad ”være i fred”, men de får dermed heller ikke utnyttet potensialet ved å være under press og i fokus, og heller ikke tilgang på de ressursene som skolen tross alt får. Denne vakuumlignende følelsen vil antakelig bare øke i og med selvstendigjøringen fra statsforvaltningen. Spørsmålet blir da hvordan kirkens ledere møter denne situasjonen, og hvordan pastoralteologien som fag fortolker den.

Reformene i Den norske kirke det siste tiåret tyder på at kirkeledelsen og Presteforeningen ønsker å dempe presteyrkets preg av ”jordomseiling” og ta igjen det etterslepet som har oppstått etter hvert som andre selvstendige profesjoner (inklusive kategorialprester i helseforetakene, Forsvaret osv.) er blitt innrullert i senmoderne organisasjons- og ledelsespraksiser (Svensson, 2008).

En lang rekke reformer og avtaler har bidratt i denne retningen: Prostereformen av 2004, og senest bortfallet av boplikten og den siste avtalen om arbeidstid for prester. Menighetsprestens tradisjonelle selvstendighet er redusert, mens arbeidsgivers mulighet til direkte styring øker. Spørsmålet blir så om disse verktøyene er kraftfulle nok til å veie opp for, eller i det minste dempe, de samfunnsendringene som utgjør prestatjenestens kontekst. Og: Risikerer en at reformene får som konsekvens at personer som er *tiltrukket* av et arbeid med preg av ”jordomseiling”, fratras muligheten til dette fordi styringsreformene nødvendigvis må gjelde alle?

Dette avsnittet har gitt noen glimt både av langsgående trender som endrer betingelsene for prestatjeneste, og av nåtidige erfaringer av prestatjenesten som ”dobbelts ladet”. En kan gjerne innvende at det er lett å overdrive betydningen av endringer. Tross alt har prestatjenestens oppgaver – forstått som forkynnelse, gudstjenesteledelse, sjelesorg, undervisning og offentlig representasjon – holdt seg stabile i nær 2000 år. Jeg vil imidlertid hevde at det er nettopp det komplekse samspillet mellom svært stabile strukturer og dramatiske endringer som åpner dette som et interessant og vesentlig felt for forskning og kunnskapsutvikling. Faglig refleksjon over prestatjenestens forutsetninger, identiteter og relasjoner er mer nødvendig enn noen gang. Dette bør imidlertid ikke være et fag der samtalen er styrt av teologenes normative prosjekter, og der empiriske perspektiver hentes inn som eksterne (og ofte anekdotiske) ressurser. Pastoralteologien må følge praktisk teologi forøvrig og selv bli et samtalende fag der empiriske og teologiske perspektiver brytes. Dette vil jeg konkretisere i de følgende avsnittene.

2. ”Å leve i barnas verden”

Til tross for at lærere og prester, ifølge Conroy, har til felles en ”profound decline in their professional status”, har jeg argumentert for at endringsprosessene har ulik institusjonell kontekst. Men hva med *årsaken*; hva er det som gjør disse profesjonene mer sårbare enn f.eks. lege- og advokatyrket?

There are other occupations, apart from teaching, where people work with children and

adolescents, e.g. paediatrics, but in such cases the base qualifications are gained in the generic field prior to specialisation. Teachers, on the other hand, are often and expressly qualified (...) in teaching children (...) in specific subjects, which arguably are irrelevant to the occupational practice of teaching itself. Teachers occupationally live in the world of children, whereas paediatricians practice medicine with respect to children. (...). Hence, teachers are positioned in the liminal zone of childhood and adolescence in a way that has no parallel for lawyers or paediatricians (Conroy 2016 s 165).³

Sitatet berører to sider ved læreres profesjonalitet, som gjør dem forskjellige fra en del andre profesjoner, men som jeg vil argumentere for at har interessante fellestrekk med presteyrket (særlig menighetspresten). Den første angår hva slags *relasjoner* han eller hun inngår i, sammenlignet med f.eks. en barnelege. Conroy argumenterer for at barnelegen beveger seg i praksisfeltet ”with respect to children”. Dette kan en observere i hvordan et legekontor eller en sykehusavdeling er designet, og hvordan konsultasjonene blir ritualisert med et relativt klart skille mellom en passivt mottakende pasient og en aktivt utøvende lege.⁴ Til forskjell fra dette lever læreren ”in the world of children”. Dette innebærer ikke at enhver asymmetri eller grensedragnings mellom lærer og elev er oppløst, men at klasserommet er et sted der relasjonene er mer mangefasettete, der tiden en er sammen, er strukket ut og mindre klart avgrenset, og der lærere og elever er deltakere i den samme aktiviteten – om enn med ulike roller.

Jeg vil argumentere for at menighetspresten tilsvarende lever ”in the world of” menneskene i soknet. Prestens relasjoner er ytterligere kompliserte ved at han eller hun er et grenseobjekt mellom svært ulike rom og samværsformer. Presten beveger seg inn og ut av private hjem, møtelokaler, undervisningsrom og kirkerom, og veksler mellom å lede eller delta i liturgier og riter, uformell prat rundt et kaffebord, undervisningssituasjoner, sjelesorg og møter. Og på tvers av disse ulike kontekstene forholder menighetspresten seg langt oftere til samtale- og samarbeidspartnere enn til definerte klienter.

Dette preget av å arbeide ”i samme verden som” har konsekvenser for lærerens og prestens

anseelse. Det tankevekkende ved samfunnets verdihierarki er at det gir lavere status å arbeide "in the world of" enn "with respect to". Det kan være fordi barn (kanskje sammen med utsatte grupper og religiøst praktiserende mennesker) ifølge Conroy, "occupy a liminal or 'in-between' status in the political arena (...), separated from the adult world" (2016 165). Men det kan også ha å gjøre med det jeg leser som Conroys andre poeng: Den måten lærere (og prester) er situert på får konsekvenser for deres profesjonskunnskap.

Conroy peker på hvordan legens kvalifikasjoner er forankret i en faglighet som ligger forut for spesialiseringen. Lærere, på den annen side, har som sin fremste kvalifikasjon å undervise barn, mens den epistemiske kunnskapen de lærer bort, er "irrelevant to the occupational practice of teaching itself". Dette bidrar til læreryrkets innebygde motsetning, og sårbarheten for "technicist control" beskrevet over.

Hva da med presten? I norsk sammenheng har prestens kunnskap i omfang og nivå vært på høyde med de øvrige seksårige profesjonsstudiene. Programmet for prestenes etter- og videreutdanning ble utformet etter forbilde av legenes spesialisering. Når Felter i dansk kontekst spør informantene spesielt om hvordan de bruker sin akademiske kunnskap, er det tydelig at denne betyr mye for dem og for deres trygghet som fagmennesker. Konkret trekker de frem hvordan de gjennom teologisk arbeid evner å "omsette det bibelske innhold i en nåtidig sammenheng", gi en "eksistenstolkning" og forme "nye tolkninger", enten det skjer i høymesseprekenen, i kirkelige handlinger eller i sjelesorg (Felter, 2016 186). Informantene fremhever også ferdigheter som riteforvaltere.

Samtidig påpeker Felter at det skjer en vridning når informantene utdyper hvordan de erfarer sin egen faglighet. Prestene går fra å beskrive eksplisitt bruk av kunnskap i definerte oppgaver til å understreke viktigheten av "menneskelig evne til at møte folk i øjenhøjde", med andre ord en faglighet som er innvevd i personlig fremtreden, evne til samhandling og omsorg. Prestene ser seg som en symbolsk "representant for en motkultur gjennom sin bevisst ikke-resultatorienterte tilstedeværelse hos mennesker"

(2016 187). Og når Felter spør informantene hva de anser å være "den gode prest", kommer i enda større grad profesjonskunnskapens personlige og relasjonelle karakter til uttrykk.

Dette er neppe uttrykk for en nedprioritering av den teologiske kunnskapen fra studiene i forhold til den kontekstuelle, erfaringsbaserte kunnskapen som utvikles i arbeidet, men det viser hvordan kunnskapsbruken er integrert i prestens ulike gjøremål og samarbeidsarenaer, og i prestens egen personlige fremtreden i praksisene han eller hun deltar i. Presten bruker ikke sin teologiske kunnskap diagnostisk (som legen), og som regel heller ikke didaktisk (som læreren). Derimot er det grunn til å tro at presters profesjonskunnskap kommer til uttrykk som en mer generell hermeneutisk kompetanse der ferdigheter i å tilnærme seg tekster og tradisjoner som kan oppleves fremmede, men som likevel skal artikuleres i ny tekst eller tale, overføres til andre sammenhenger som f.eks. sjelesorg, strategisk arbeid og offentlig kommunikasjon.

Dermed kan prestetjenestens profesjonskunnskap fremstå som mindre tydelig enn mange andre profesjoners. Presten gjør i mindre grad bruk av et spesialisert språk, og det er færre konkrete oppgaver der den teologiske kunnskapen faktisk er i bruk. Det kan også være en risiko for at behovet for å være en god samarbeidspartner og fungere i praktiske gjøremål gjør at teologi som fagkunnskap forsvinner i hverdagspråk og ikke egentlig tas i bruk (Reite, 2013).

Prestetjenestens karakter av å være "i soknets verden", med fagkunnskap som sjelden ekspliseres, og som er innvevd i prestens person og relasjoner, peker i retning av behovet for fornyet dialog med profesjonsteorien. Dette er et omfattende og mangfoldig fagfelt, men i denne sammenheng er det særlig forskning på profesjonsetikk og profesjonskunnskap, som bør være viktige samtalepartnere. Utfordringen med en del av den eksisterende pastoralteologien i særlig angloamerikansk sammenheng er at den legger liten vekt på akademisk kunnskap og fortsatt debatterer om en i det hele tatt skal operere med begreper som profesjonskunnskap (Carroll, 1991; Piper, 2002; Willimon, 2002). Jeg vil argumentere for at en bør bringe teologi og pro-

fesjonsteori i samtale, ikke bare for å se kritisk på den akademiske fagligheten i prestetjenesten, men også for å stille kritiske spørsmål til den teologiske teologien som profesjonsfag.

3. "Et fortolkende og fortellende bakland"

Så langt har jeg diskutert sider ved presteyrket, som angår prestens egen opplevelse av tjenesten og de kunnskapsformene og relasjonene yrket er innvevd i. Men hva med det presten faktisk gjør? Jeg har allerede påpekt at prestetjenestens oppgaver har holdt seg overraskende stabile gjennom mange omkalfatringer. Samtidig bør ikke *kontekst* forstås som en bevegelig ramme omkring en ellers ubevegelig prestetjeneste; snarere er kontekst innvevd i de fenomenene vi studerer, og konstituerer dermed prestens arbeid.

Ett eksempel på dette er Erling Andersens og Mogens Lindhardts bruk av begrepene "direkte og allmenne/indirekte tjenester (ydelser)" (2010). De tar utgangspunkt i den overgangen som har skjedd fra primær- og sekundærindustrielt samfunn der tjenesteproduksjon er et bærende element i økonomien. I denne konteksten vil kirkens – og prestens – virksomhet av mange bli oppfattet som en form for tjenesteytelse på linje med den som tilbys av andre tjenesteytere i samfunnet.

"Direkte tjenester" betyr tjenester som kan isoleres som rene produkter med en tilbyder og en bestiller, ofte klart avgrenset i tid og rom. Slike tjenester er gjerne forbundet med det private næringsliv som "eksisterer i kraft af sin evne til at identifisere relevante målgrupper og udbyde produkttydelser, som kunderne finder attraktive" (Andersen & Lindhardt, 2010 140).

Helt så enkelt er det ikke med offentlige organisasjoner. (...) Baggrunden for vanskelighetene er, at der i den offentlige sammenheng ikke blot er tale om en simpel og let identifiserbar ydelse. Offentlige organisasjoner produserer bevidst ydelser på to niveauer. Samme ydelser retter sig på samme tid mod den enkelte bruger og et alment formål. Man kan skelne imellem det *direkte* ved ydelsen, som er *brugerrettet*, og det *indirekte*, som har et *alment* sigte (2010 140).

Andersen og Lindhardts poeng er at nesten alle folkekirkenes tjenester har en allmenn dimensjon: "Ofte bærer de [tjenestene] hinanden frem, sådan at brugerrettede ydelser bliver et middel til at fremme almene ydelser. Andre ganger er de i konflikt, så konflikten mærkes helt ned i den enkelte handling" (2010 143). Muligheten for slike konflikter har økt i vår tid fordi vestlige samfunn preges av liberalistiske verdier og en "subjektiv vending" (Afdal, 2013). Borgere forstår seg i økende grad som brukere, og mange vil nærme seg kirkelige handlinger og kirkelige aktiviteter med et nøkternt "what's in it for me?". Dermed kommer den almene dimensjonen under press (Andersen & Lindhardt, 2010 32f).

Denne spenningen, og mulige konflikten, slår inn i prestetjenesten. På den ene side ligger det i pastoral praksis et *ethos* om å møte mennesker på deres premisser, med respekt og aksept (Presteforeningen 2016). På den annen side vil mange prester føle seg forpliktet på de allmenne dimensjonene ved oppgavene, både fordi en ser på disse som goder for mennesker i en større sammenheng, og fordi de binder enkeltoppgaver sammen i en større, meningsfull praksis. Slik sett kan presset i retning av en isolering av pastorale oppgaver medføre en krise i prestens identitet. Et aktuelt eksempel kan være debattene om prestetjenestens tilstedeværelse i helseforetak, det militære og fengsler. Kan økt vekt på likestilling mellom religioner og trossamfunn i offentlige institusjoner medføre en dreining i pastoral praksis, der det som tidligere har vært en tilstedeværende tjeneste på mange plan i offentlige institusjoner, reduseres til enkelttjenester som prester fra ulike religioner og trossamfunn medvirker til på enkeltbestillinger? Hva skjer i så fall med den allmenne dimensjonen ved kirkens tjeneste?

Et slikt perspektiv på de pastorale oppgavene viser at det ikke er tilstrekkelig å tematisere disse innenfor deres respektive praktisk-teologiske fag. De må også ses på tvers av enkeltfagene og i rammen av en større praksis slik at endringsprosesser, motsetninger og mulighetsrom kan komme til syne. I likhet med hva jeg har skrevet over, er profesjonsteori en viktig samtalepartner for teologiske refleksjoner om prestetjenestens

grunnlag og utforming, men jeg vil her peke på ytterligere et fag som melder seg:

Nye dynamikker mellom direkte og allmenne tjenester er ikke bare noe som *rammer* prester, men de åpner også et rom for presters – og andre kirkelige aktørers – handlinger. For Andersen og Lindhardt handler dette om, og kvalifiserer, ledelse: God kirkelig ledelse må være å prege det "fortolkende og fortællende bagland, som fastholder og konstant udfolder det almene i ydelse" for å sikre "at der løbende indhentes bidrag til, at det almene holdes ved lige ved at blive udviklet" (2010 154). Forfatterne skjønner mellom ulike typer ledelse som forvaltes av ulike posisjoner og nivåer i kirken. Det all kirkelig ledelse imidlertid bør ha felles, er en "fortolkende og fortællende" lederrolle som dels har en konserverende oppgave i å fastholde viktige, allmenne sider ved kirkens arbeid, dels har som hovedoppgave å "utfolde" – altså eksplisere, videreutvikle og ekspandere – de samme sidene.

Jeg vil argumentere for at et ledelsesperspektiv i pastoralteologien er spesielt nyttig i en tid preget av sterk endring og sterk bevissthet om endring. Med Heifetz vil jeg se på ledelse som noe som melder seg med nødvendighet når en går over fra en "technical" til "adaptive" situasjon der gamle oppskrifter og autoriteter ikke lenger har en selvsagt rolle (Heifetz, 1994). Når en tradisjonell profesjonsteoretisk tilnærming blir for statisk fordi profesjonenes kunnskap må nyforhandles i stadig endret kontekst, kan ledelsesperspektiver bidra med åpne perspektiver.

Andersen og Lindhardt presenterer normative og appliserende argumenter for hvordan ledelse bør foregå. En slik tilrettelegging av fagstoffet har de til felles med en overveiende del av det som skrives under overskriften ledelse, ikke minst når det skjer med pastoralt fortegn. Det mangler ikke nødvendigvis på empirisk materiale i slike publikasjoner, men det er ofte anekdotiske – og noen ganger rett og slett fiktive – fortellinger som forsvares med at de er baserte på virkelige hendelser (Cormode, 2006; Jinkins, 2014; Osmer, 2008; Root, 2013).

Slike tekster kan være inspirerende, men i det lange løp mener jeg at ledelsesperspektiver er mer nyttige når de brukes som nettopp "perspektiver", som skarpstilte blikk på vesentlige

utfordringer og motsetninger i en virksomhet. Dette innebærer også et kritisk blikk på hvilke ledelsesfaglige tradisjoner som er fruktbare som samtalepartnere for et praktisk-teologisk fag i en folkekirkelig kontekst.

De siste årene har en sett en utvikling der begrepet "religiøse ledere" er blitt mer vanlig, blant gjennom en norsk antologi med denne overskriften (Døving & Thorbjørnsrud, 2012), men også ved at "religious leadership" er ført opp som en av de praktisk-teologiske disiplinene i den nyeste, samlede fremstillingen av det praktisk-teologiske fagfeltet (Miller-McLemore, 2014). Dette er ikke bare en oppvurdering av ledelsesperspektiver i praktisk teologi, men kan også representere en etterlenget oppdatering av pastoralteologien i en flerreligiøs samtid.

4. "En lever jo med et yrke der en er veldig avhengig av Gud, da"

A New Old Spirituality? er tittelen på Tone Stangeland Kaufmans ph.d-avhandling (2011), og hun berører dermed det som alltid har vært en hovedinteresse for pastoralteologien, nemlig spiritualitet – oftest forstått som å inspirere prester til fordypet fromhetspraksis og å gi en åndelig tyding av preste-tjenesten. I utgangspunktet representerer derfor ikke faget spiritualitet noen ny samtalepartner for pastoralteologien, slik tilfellet er med disiplinene i avsnittene over. Likevel vil jeg argumentere for at det har skjedd vesentlige endringer som rekonfigurerer spiritualitetsfagets forhold ikke bare til praktisk teologi, men til teologi overhodet. Dette tydeliggjøres i Kaufmans arbeid på i alle fall to måter, og jeg vil kort diskutere dem:

For det første bør en merke seg sammenstillingen av "nytt" og "gammelt" i Kaufmans tittel. Fra å være et tema som lenge var lite påaktet, har interessen for spiritualitet hatt en eksplosjonsartet økning, noe som også har medført en utvidelse av fagfeltet. Kaufman tar utgangspunkt i debatten om hvorvidt spiritualitet bør forstås som en alternativ form for religiøsitet, som står i opposisjon til institusjonalisert religion, eller som et fenomen som alltid har inngått som en viktig dimensjon ved religionsutøvelse (Heelas, Woodhead, Seel, & Szerszynski, 2005). Samtidig nyanserer hun denne motset-

ningen i sin analyse av presters fortellinger om sin spiritualitet, som viser hvordan de holder sammen "nytt" og gammelt", "subjektivt" og "objektivt. Det tegnes et bilde av presters spiritualitet som forhandlet mellom dagliglivets gjøremål og mer intensjonale praksiser, og mellom prestegjerningens oppgaver og privatlivets sfære.

Poenget i denne sammenheng er ikke å presentere Kaufmans funn, men å peke på hvordan en i forlengelse av de teoretiske perspektivene og kategoriene hun opparbeider, kan utvikle et rammeverk for videre pastoralteologisk forskning og refleksjon. Ett viktig tema er forholdet mellom religiøse praksiser, hverdagsliv og kroppslighet. Et annet er hvordan spiritualitet ikke bare angår menneskers privatsfære, men også kan ha profetiske, politiske og økologiske dimensjoner. En tredje tematikk berører spørsmål om spiritualitet i ulike religiøse tradisjoner. Som nevnt er disse og mange andre temaer ikke bare aktuelle i pastoralteologien, men treffer nerven i intense teologiske debatter nå. De settes likevel på spissen når de ses gjennom presten, fordi mange av problemstillingene tydeliggjøres i spennet mellom forpliktelsen på tradisjon og institusjon på den ene side, og den stadige nyartikuleringen som skjer i prestens tale og praksiser, på den annen.

For det andre markerer Kaufmans undertittel, *A Qualitative Study of Clergy Spirituality in the Church of Norway*, et oppbrudd fra den tradisjonelle pastoralteologiske sjangeren i retning praktisk-teologisk forskning som er fullt og helt informert av den empiriske vendingen. I det følgende vil jeg antyde noen konsekvenser av denne overgangen.

En av prestene Kaufman intervjuer, beskriver den åndelige dimensjonen ved presteyrket på denne måten (2011 121):

... så en lever jo med et yrke der en er veldig avhengig av Gud da for å klare å gjennomføre. Det med at "uten meg kan du intet gjøre", det er et sånn bærende bibelvers. Og så Efeserbrevet 3: "Han som kan gjøre langt mer enn hva vi ber om og forstår." Det er mitt kjæreste bibelvers (ler) i tjenesten (...) At en hele tiden må stole på at det er noe usynlig som skjer, og at Gud gjør jobben, og at en ikke ser resultatene hele tiden (...).

Informanten lar egen kunnskap og handling tre i bakgrunnen. Å bli prest er å inngå i et tillitsforhold der en stoler på at "Gud gjør jobben", og der en ikke ser "resultatene hele tiden". Det pastorale selvportrettet som tegnes, er ydmykt, med vekt på avstand mellom Gud som forkynnes og forkynneren. Samtidig er det et *informert* presteportrett; det er tydelig at presten trekker forbindelseslinjer mellom de erfaringene hun gjør i arbeidet, og mange års bibellesning og kanskje også lesning av pastoralteologiske tekster. Derfor er det ikke overraskende at en kan finne ekkoe av sitatet i denne litteraturen. Ett eksempel er den boka som har vært trykket i størst opplag i England de senere årene; *Being a Priest Today: Exploring Priestly Identity* (Cocksworth & Brown, 2006):

How on earth are we to fulfil this heavenly calling? How can we live with God and others so that others may live with and for others? How can we be not only signs of the priestliness of God's people but *effectual signs*, activators and animators of their calling to live holy lives of blessing? (2006 43)

Også her dveles det ved paradokset i at Gud er nærværende i menneskers hengivelse og arbeid. Likevel legges ikke vekten på avstanden, men på presten som et "effektivt tegn", noe som tilsier at det er mulig å erfare Guds nærvær på en annen og mer direkte måte enn det Kaufmans informant tenker seg. Denne forskyvningen kan ha å gjøre med ulikheter mellom anglikansk og luthersk teologi, men jeg vil også argumentere for at en nærværende-tegn-teologi er typisk for den pastoralteologiske sjangeren. Tanken om presten som et tegn, og det særegne åndelige språket som brukes til å beskrive presteyrket, former stilen og tonen som har preget pastoralteologisk litteratur fra pastoralbrevene via Chrysostomos (1889) og Gregor den store (1894) helt frem til Willimon (2002), Lathrop (2006) og altså Cocksworth og Brown. I skandinavisk sammenheng har en ikke hatt en tilsvarende tradisjon, men om de norske biskopene hadde utgitt flere av sine ordinasjonstaler, ville det vært interessant å undersøke om det fantes likheter også her.

Jeg vil anta at disse tekstene har vært formgivende og inspirerende for svært mange pres-

ter. Samtidig er det grunn til å se kritisk på dem. Behovet for å gi en teologisk tydning av selv prosaiske sider ved prestejenesten kan føre til at en åndeliggjør dem på en slik måte at en ikke får gitt en ærlig, empirisk etterrettelig beskrivelse. Ett eksempel, fortsatt hos Cocksworth og Brown, er et avsnitt vedrørende prester og overarbeid:

Most of our churches have high expectations of our efficiency and competence. (...) There is no shortage of opportunity and encouragement to put our lives into the highest gear and fill every waking hour – and many others when we should be asleep – with good and honourable ministry. (...) In fact, it does not take much for members of a congregation to spot when the high-octane fuel on which we try to run is fast burning out. Our activity may remain but if our spirituality begins to run dry then it is the very people we are desperately seeking to serve whom we are most letting down. "We wanted a person of energy and vitality to do things. God showed us we needed someone of holiness to show us how to be" ... (2006 134)

Avsnittet skildrer hvordan menighetens forventninger oppleves som et press til å arbeide mer enn godt er, og hvordan presten gradvis mister overskudd og nærmer seg utbrenthet. Tilnærmingen til problemet forblir imidlertid utelukkende på et åndelig plan; forfatterne tar ikke med de praktiske og strukturelle sidene som melder seg, og gjør det hele til et spørsmål om åndelig balanse. På denne måten risikerer en også å legge stein til byrden for presten som leser: Den som jobber lite, svikter på grunn av manglende overgivelse, men den som arbeider for mye, svikter ved at en ikke lenger er den hellige, avbalanserte lederen som "viser oss hvordan vi skal være".

På dette punktet representerer informantene i Kaufmans avhandling et mer nyansert språk om pastoral virkelighet. Selv om også de gir åndelige fortolkninger av sine presteerfaringer, – det er tross alt det de blir spurt om – er det større rom for å snakke alminnelig om de menneskelige sidene ved det å være prest. Kaufman trekker frem informanten Nina som synes det er krevende å være prest når hun er skilt, når hun blir sint, og i det hele tatt i vanlige relasjoner til andre mennesker. Hun tror at slike erfaringer

treffer henne sterkere som prest enn om hun hadde hatt et annet yrke:

Og man forventer jo at en prest kanskje skal være mildere og kjærligere og et eller annet, enn andre, ubevisst eller bevisst, men da må jeg stole på at jeg er bra nok. Både som troende menneske og som prest. Og det kan være skikkelig vanskelig (2011 128).

På denne måten bidrar Kaufmans ikke bare til å introdusere spiritualitet som en forskningsmessig samtalepartner i pastoralteologien. Vel så viktig er den reforhandlingen som skjer av normativitet og autoritet i litteraturen. Kaufman representerer en interessant mellomposisjon mellom den lærde pastoralteologen som doserer sin visdom til prestene der ute, og den samvittighetsfulle empirikeren som nøyer seg med å kartlegge og diskutere presters holdninger. I flere bidrag har Kaufman redegjort for hvordan hun nærmet seg sitt feltarbeid med nokså klare forestillinger om hva som burde utgjøre "god" pastoral spiritualitet. Gjennom intervjuer og analyse ble hun imidlertid utfordret av det prestene fortalte og reflekterte, og det endte med at hun både modifiserte sine egne idealer, og ikke minst lot sitt eget teoretiske arbeid utfordres og formes av prestenes erfaringer (Kaufman, 2013).

Dette innebærer ikke at fagteologen blir redusert til å skrive ned kloke betraktninger fra praksisfeltet. Med sin forskningskompetanse og kunnskap representerer teologen en viktig faglighet, blant annet gjennom innsikt i kirkens tradisjon og deltakelse i det internasjonale teologiske forskningsfellesskapet. Slik sett bringer fagteologen noe inn i feltarbeidet, i analysen av materialet og, ikke minst, i den diskuterende gjennomarbeidelsen av funnene i retning av et bidrag. Det som så blir et åpent spørsmål, er hvordan vekten nærmere bestemt legges mellom prestene som deltar i praksiser som har en innebygd normativitet og teoriutvikling, og forskerne som nærmer seg det samme praksisfeltet utenfra med sine perspektiver og sine akademiske praksiser.

Oppsummering

Utgangspunktet for denne artikkelen var spørsmålet om hva som er pastoralteologiens beret-

tigelse, i og med at faget mangler de andre tradisjonelle disiplinenes forankring i én bestemt pastoral oppgave, og samtidig må sies å være plassert innen presteutdanningens curriculum mer enn i et mer åpent og utvidet praktisk-teologisk felt. Jeg har svart på spørsmålet ved å presentere og drøfte fire sentrale trekk og utfordringer for presteyrket i dag, trekk og utfordringer som antakelig har vært følbare for prester i mange ulike kontekster.

Hver for seg, og i sum, argumenterer jeg for at temaene viser berettigelsen av pastoralteologisk refleksjon, samtidig som de peker i retning av en fornyelse av faget. Generelt må pastoralteologi sette seg i mer forpliktende kontakt med samfunnsfaglig kunnskapstradisjon, og da særlig med profesjonsteori, ledelsesfag og spiritualitetsforskning. Vi som deltar i faget, må eksperimentere med forholdet mellom empiriske, teoretiske og normative elementer, og søke uttrykk som kombinerer et åpent forskningsfag med den visdomstilnærmingen som alltid har preget faget.

Litteratur

- Afdal, G. (2013). *Religion som bevegelse [Religion as Motion]*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Andersen, E., & Lindhardt, M. (2010). *Ledelse af tro: Folkekirken som virksomhed og netværk [Leading Faith: The People's Church as Enterprise and Network]*. København: Gyldendal Business.
- Browning, D. S. (1991). *A Fundamental Practical Theology: Descriptive and Strategic Proposals*. Minneapolis, MN.: Fortress Press.
- Carroll, J. W. (1991). *As One with Authority: Reflective Leadership in Ministry* (1st ed.). Louisville, Ky.: Westminster/John Knox Press.
- Carroll, J. W. (2006). *God's Pottery: Pastoral Leadership and the Shaping of Congregations* (1 ed.). Grand Rapids, MI.: William B. Eerdmans Publishing Co.
- Chrysostom (1889). On the Priesthood i P. Schaff (Ed.), *Saint Chrysostom: On the Priesthood; ascetic treatises; select homilies and letters; homilies on the statues*. (pp. 37–122). Edinburgh; Grand Rapids, MI.: T&T Clark; William B. Eerdmans Publishing Co.
- Cocksworth, C. J., & Brown, R. (2006). *Being a Priest Today*. Norwich: Canterbury Press.
- Conroy, J. C. (2016). Religious Education and religious literacy – a professional aspiration? *British Journal of Religious Education*, 38(2), 163–176.
- Cormode, S. (2006). *Making Spiritual Sense: Christian Leaders as Spiritual Interpreters*. Nashville: Abingdon Press.
- Døving, C. A., & Thorbjørnsrud, B. (Eds.). (2012). *Religiøse ledere: Makt og avmakt i norske trossamfunn*. Oslo: Universitetsforl.
- Farley, E. (1983). *Theologia: The Fragmentation and Unity of Theological Education*. Philadelphia, PA.: Fortress Press.
- Felter, K. D. (2016). *Hvad vil det sige at være præst? En kvalitativ undersøgelse af danske folkekirkepræsters syn på embede og arbejde*. Aarhus: Folkekirken Uddannelses- og Videnscenter.
- Graham, E. L. (1996). *Transforming Practice: Pastoral Theology in an Age of Uncertainty*. London, New York, N.Y.: Mowbray.
- Gregory. (1894). The Book of Pastoral Rule i P. Schaff (Ed.), *Leo the great; Gregory the great* (s 575–724). Edinburgh; Grand Rapids, MI.: T&T Clark; William B. Eerdmans Publishing Co.
- Gresaker, A. K. (2009). *I gode og onde dager: Trivsel, belastninger og sluttvurderinger blant menighetsprester i Den norske kirke*. Oslo: Stiftelsen Kirkeforskning.
- Grimen, H. (2008). Profesjon og kunnskap i A. Molander & L. I. Terum (Eds.), *Profesjonsstudier* (s 71–86). Oslo: Universitetsforl.
- Hanssen, T.-E. S., & Korneliussen, T. (2016). Faktorer som påvirker studieintensjon. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 57(1), 61–80.
- Heelas, P., Woodhead, L., Seel, B., & Szerszynski, B. (Eds.). (2005). *The Spiritual Revolution: Why Religion is Giving Way to Spirituality*. Malden, MA: Blackwell Pub.
- Heifetz, R. A. (1994). *Leadership Without Easy Answers*. Cambridge, MA.; London: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Høeg, I. M., & Gresaker, A. K. (2009). *Prest i Den norske kirke: En rapport om presters arbeidsforhold [Pastor in The Church of Norway: A report on pastors' work-relations]*. Oslo: Stiftelsen Kirkeforskning.
- Jenkins, M. (2014). Religious leadership i B. J. Miller-McLemore (Ed.), *The Wiley Blackwell Companion to Practical Theology* (s 308–317). Malden, MA.; Oxford: Wiley Blackwell.
- Kaufman, T. S. (2011). *A New Old Spirituality? A Qualitative Study of Clergy Spirituality in the Church of Norway*. Oslo: MF Norwegian School of Theology.
- Kaufman, T. S. (2013). Pastoral Spirituality in Everyday Life, in Ministry and Beyond. *Journal of Religious Leadership*(2), 81–106.
- Lathrop, G. (2006). *The Pastor: A Spirituality*. Minneapolis, MN.: Fortress Press.
- Miller-McLemore, B. J. (2012). Five Misunderstandings about Practical Theology. *International Journal of Practical Theology*, 16(1), 5–26.
- Miller-McLemore, B. J. (Ed.) (2014). *The Wiley Blackwell Companion to Practical Theology*. Malden, MA.; Oxford: Wiley Blackwell.
- Osmer, R. R. (2008). *Practical Theology: An Introduction*. Grand Rapids, MI.: William B. Eerdmans Publishing Co.
- Percy, M. (2006). *Clergy: The Origin of Species*. London; New York, N.Y.: Continuum.
- Piper, J. (2002). *Brothers, We Are Not Professionals: A Plea to Pastors for Radical Ministry*. Nashville, TN.: Broadman & Holman.
- Reite, I. (2013). Between Blackboxing and Unfolding: Professional Learning Networks of Pastors. *International Journal of Actor Network Theory and Technological Innovation*, 5(4), 47–63.
- Root, A. (2013). *The Relational Pastor: Sharing in Christ by Sharing Ourselves*. Downers Grove, IL.: InterVarsity Pres.
- Schön, D. A. (1983). *The reflective practitioner: How professionals think in action*. New York: Basic Books.
- Skagestad, G. (1930). *Pastorallære*. Oslo: Lutherstiftelsens forlag.
- Skjevesland, O. (1984). *Levende kirke: Om nådegaver, tjenester og menighetsbygging*. Oslo: Luther forlag.
- Skjevesland, O. (1998). *Morgendagens menighet: Ledelse og livsform*. [Oslo]: Verbum.
- Skjevesland, O. (2000). *Det pastorale lederskap*.
- Svensson, L. G. (2008). Profesjon og organisasjon i A. Mo-

lander & L. I. Terum (Eds.), *Profesjonsstudier* (s 130–143). Oslo: Universitetsforl.

Wagner-Rau, U. (2009). *Auf der Schwelle: Das Pfarramt im Prozess kirchlichen Wandels*. Stuttgart: Kohlhammer.

Willimon, W. H. (2002). *Pastor: The Theology and Practice of Ordained Ministry*. Nashville, TN.: Abingdon Press.

Noter

1 Jeg bruker begrepet "pastoralteologi" slik det har vært vanlig i norsk kontekst. Internasjonalt vil "pastoral theology" ofte forstås mer i retning sjelesorg, mens en i romersk-katolsk sammenheng bruker begrepet for hele det praktisk-teologiske feltet (Miller-McLemore, 2012). Faget undervises på ulike nivåer i studiet på de tre lærestedene MF, TF/PTS og VID/Misjonshøgskolen, men er med i 12. semesters avsluttende praktikum ved samtlige. Ved MF kalles faget pastoralteologi; <http://www.mf.no/emne-katalog?mode=emne&idnr=TEOL5530>. VID Misjonshøgskolen bruker betegnelsen "Pastoralteologi og lederskap". <http://www.vid.no/studiehandbok/site/assets/files/>

4830/praktisk-teologisk-seminar-2016-2017-vid.pdf. Ved Det praktisk-teologiske seminar omtales faget som pastorellære. <http://www.praktikum-pts.no/studier/studieplan/studieplanpts-v2016.pdf>. Alle lenkene ble lastet ned for denne artikkelen 25. oktober 2016.

- 2 Conroy skriver i britisk kontekst. Selv om sekulariseringen ikke er så forskjellig, oppfattes nok norsk preste-tjeneste som noe mer beskyttet, ikke minst gjennom kravet til cand.theol.
- 3 Sitatet er noe forkortet, men for leservennlighetens skyld har jeg ikke markert alle klippene. Jeg tar forbehold om at læreryrket i Storbritannia har en noe svakere profesjonsstatus enn det som er tilfelle i Norge, og at sammenligningen derfor halter noe i vår kontekst.
- 4 Jeg følger Conroys bruk av legens "harde" profesjonalitet som motstykke til lærerens "myke". Dette er imidlertid relativt. Dels vil jeg tro at barnelegens relasjon til sine pasienter faktisk er mer komplekst, og at legens kunnskap også utvikles i praksisfeltet (Grimen, 2008; Schön, 1983). Dels er alle profesjoner i dag under press og tidligere klare skillelinjer under forhandling.

Sammendrag

Artikkelen argumenterer for at pastoralteologi fortsatt hører hjemme som en sentral disiplin innen praktisk teologi, samtidig som den empiriske vendingen nødvendiggjør en fornyelse av faget. Artikkelen presenterer endrede kontekster for preste-tjeneste som aktualiserer en fornyelse av faget, og argumenterer for at empiriske fagtradisjoner som ofte har vært sett på som eksterne disipliner, må inngå i pastoralteologien som et samtalende og tverrfaglig prosjekt. Avslutningsvis antydes noen føringer for hvordan pastoralteologien kan balansere sine tradisjonelle "visdomstekster" med å være et forskningsfag som drives på empirisk etterrettelige premisser.